

Byggnadsminnesförklaring av Villa Albacken, Valdemarsvik 4:60, Valdemarsvik

LÄNSSTYRELSENS BESLUT

Länsstyrelsen förklarar med stöd av 3 kap 1§ lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. Villa Albacken, Valdemarsvik 4:60, Valdemarsviks socken, Valdemarsviks kommun för byggnadsminne. I samband härmed meddelar länsstyrelsen följande skyddsbestämmelser enligt 3 kap 2§ nämnda lag.

Skyddsbestämmelser

- 1) Byggnaden inklusive vidbyggnaden med altan mot söder, tomtmarkens terrasseringar, och arrangemanget av fritrappor och stödmurar får inte rivas eller flyttas.
- 2) Byggnadens exteriör, terrasseringar, fritrappor etc. enligt ovan får inte ändras.
- 3) Byggnadens stomme och rumsindelning får inte ändras. Detta gäller även serveringsgången i entréplanet/huvudvåningen.
- 4) Byggnadens fasta inredning får inte ändras eller tas bort. Detaljer som vittnar om husets uppdelning mellan herrskap och tjänstefolk är en stor del av husets kulturhistoriska värde och ska bevaras, det gäller serveringsgångens inredning och utrustning som ringledningstavla, mathiss och värmeskåp, samt det gamla kökets mathiss och vedspis på bottenvåningen.
- 5) Byggnaderna ska vårdas och underhållas så att dess kulturhistoriska värde inte minskar. Vård och underhållsarbete ska utföras med metoder och material som är anpassade till byggnadens egenart.
- 6) Det område som utgör skyddsområde och som avgränsats och markerats på kartan tillhörande detta beslut, får inte utan Länsstyrelsens tillstånd ytterligare bebyggas eller på annat sätt förändras. Området ska hållas i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas.

Om ändring av byggnadsminnet i strid mot meddelande skyddsföreskrifter kan anses påkallad av särskilda skäl, får Länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. meddela tillstånd därtill.

Enligt 3 kap 21§ nämnda lag tillämpas detta beslut även om det överklagas.

Fastighetsunderhåll

Underhållsarbeten ska utföras vid behov, men i god tid innan skador hinner uppstå. Om material i framtiden behöver ersättas ska ägare i samråd med länsstyrelsen välja ersättningsmaterial med kvalitet och utseende så likt det ursprungliga materialet som möjligt. Detta gäller bland annat fasadputsen nästa gång omputsning blir aktuell. En vård- och underhållsplan bör tas fram i samråd med Länsstyrelsen.

Bevarandemål

Exteriör

Exteriörens arkitektur inklusive systemet av terrasser och fritrappor är grunden för Villa Albackens kulturhistoriska värde och måste skyddas från större ändringar. Det är särskilt viktigt att ursprungliga dörrar och fönster med munblåsta glas bibehålls. Generellt gäller att för tillkomsttiden traditionella material och metoder används vid vård och underhåll. Nästa gång omputsning blir aktuell bör fasadernas ursprungliga färgsättning undersökas och dagens stänkputs ersättas med ytputs i ett mer ursprungligt utförande. Nästa gång hängrännor och stuprör behöver ersättas bör man på samma sätt välja tidsenliga falsade hängrännor och stuprör. Äldre takpannor besitter ett högt värde genom sin patina och ska behållas så länge som möjligt. Om det inte går att hitta likadana tegelpannor när gamla pannor måste ersättas kan ett mindre takfall täckas med nytt tegel och de gamla pannorna användas för att komplettera övriga takfall.

Interiör

Generellt gäller att rumsindelning och fast inredning som bidrar till husets autenticitet ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder. Det är värdefullt om även 1960-talets årsring bevaras, dvs. köksinredningen i huvudvåningen samt badrummen och toaletternas golvplattor av kolmårdsmarmor. Interiörens detaljer som visar den tidigare uppdelningen mellan herrskap och tjänstefolk är avgörande för det socialhistoriska värdet och ska bevaras. Det gäller till exempel planlösningen med huvudvåningens serveringsgång samt inredningsdetaljer som mathiss och ringledningstavlan. Även i souterrängvåningens f.d. pigkammare är det bra att man fortfarande kan se spår i golvet som visar hur små tjänstefolkets sovrum var.

Tillgänglighet

Historiken kring byggnaden bör göras tillgänglig till exempel genom skyltning. Hela det industrihistoriska sammanhanget med läderfabrikens industribyggnader och arbetarbostäder bör då lyftas fram genom skyltar på flera ställen i Valdemarsvik.

Redogörelse för ärendet

Fråga om byggnadsminnesförklaring av Villa Albacken i Valdemarsvik väcktes av Markus Anderzon, Valdemarsvik, i juli år 2000. Villa Albacken används som privatbostad och ägs sedan 2002 av William Wahlberg, Valdemarsvik.

Villa Albacken har inget särskilt skydd i detaljplan. Enligt en detaljplan för del av fastigheten Valdemarsvik 4:1 har tomten sydost om Albacken en byggrätt på max 250 kvadratmeter och högst sju meters byggnadshöjd. Med hänsyn till Villa Albacken skall detta hus ha vita, putsade fasader, sadeltak av rött lertegel samt traditionella fönster med fast spröjs.

Länsstyrelsen har remitterat förslaget om byggnadsminnesförklaring med skyddsbestämmelser till fastighetsägaren William Wahlberg, Riksantikvarieämbetet, Östergötlands länsmuseum och Valdemarsviks kommun. Samtliga har tillstyrkt förslaget om byggnadsminnesförklaring och skyddsbestämmelser, ägaren ”med glädje” och Valdemarsviks kommun ”ställer sig positiv”.

Historik

Villa Albacken uppfördes 1912 av Karl Lundberg, direktör för AB C J Lundbergs läderfabrik i Valdemarsvik. Villa Albacken byggdes för modern Johanna Lundbergs räkning, änkan efter Carl Johan Lundberg som 1873 grundade Lundbergs garverirörelse i Valdemarsvik. Villan är uppförd på mark tillhörig gården Borg sydost om Albacken där Johanna Lundberg dessförinnan bodde. Villan tillkom i samband med företagets utbyggnad för en mer industrimässig produktion som resulterade i de för Valdemarsvik så karakteristiska industribyggnaderna på Hamnängen, uppförda i tegel och vit puts åren 1913-1923. Villa Albackens förmodade förebild är Sollidens slott på Öland, som uppfördes 1903-1906 efter Torben Gruts ritningar. Bakgrunden är inte utredd men förmodligen är det byggherrens önskemål snarare än arkitektens vilja som styr utformningen av villan. Arkitekten Agi Lindegren fick först uppdraget att rita Villa Albacken, men blev oense med byggherren Karl Lundberg varför uppdraget att gick till Norrköpingsarkitekten Werner Northun. Denne har satt sin prägel på Valdemarsvik då han förutom Albacken även ritat fabriksbyggnaderna samt ett stort antal arbetarbostäder och tjänstemannavillor samt andra hus i Valdemarsvik under perioden 1912-1932.

Lundbergs läderfabrik växte efter utbyggnaden snabbt, i synnerhet under världskrigen, och sysselsatte som mest 700 personer. Lundbergs läder var en av Skandinaviens största läderfabriker. Åren 1930 och 1942 byggdes ett nytt fabrikskomplex med funktionalistisk utformning väster om den gamla fabriken. På 1950-talet svek marknaden för läderprodukter och utslagningen var stor. 1959 köptes Lundbergs läder upp av konkurrenten Ehrnbergs läder i Simrishamn som året efter lade ned fabriken i Valdemarsvik. Villa Albacken beboddes under denna period först av Johanna Lundberg och därefter företrädesvis av läderfabrikens direktörer fram till fabriken nedläggning.

1960 övertogs fabriken och Villa Albacken av makarna Åke och Irma Carlsson, ägare till NC möbler i Tibro. På fabriken i Tibro tillverkades främst stolar och med den utökade verksamheten i Valdemarsvik kunde man bredda företagets sortiment samtidigt som en stor del av arbetstillfällena i Valdemarsvik räddades. Irma Carlsson bodde kvar på Albacken fram till 2002.

Villa Albacken har som direktörsvilla varit en del av en kultur förknippad med Valdemarsviks epok som industrisamhälle. En del i detta var traditionen att fira Valborgsmässoafton på Albacken. Valdemarsviksborna samlades då i trädgården under det att Valdemarsviks manskör framförde vårsånger från villans trapp och stora terrass, och ett tal till våren hölls från trappan ned mot trädgården. Valborgsmässobål tändes först nere vid stranden nedanför villan, och efter att den nya Grytsvägen byggdes placerades bålet på en flotte på vikens vatten. Traditionen

uppkom på Lundbergs tid men fördes vidare av de nya ägarna till möbelfabriken, och levde därför kvar ännu fram emot mitten av 1980-talet.

Villa Albacken är relativt oförändrat sedan huset byggdes. En renovering genomfördes 1939 men lämnade inga större avtryck. Moderniseringar av badrummen genomfördes efter att Irma och Åke Carlsson tagit över huset 1960. Två rum i huvudvåningens nordvästra del som fungerat som barnkammare slogs ihop och blev nytt kök. De flesta golv försågs också med heltäckningsmattor, en del äldre dörrar hade sedan tidigare klätts med masonite. Vid den senaste upprustningen efter 2002 har stor hänsyn tagits till både ursprungliga delar och inredningen från 1960. Äldre parkettgolv och spegeldörrar har dock frilagts från heltäckningsmattor respektive masonite.

Beskrivning

Exteriör och omgivande mark

Villa Albacken är byggt som ett souterränghus på en kraftigt sluttande tomt. Huvudvåningen med matsal och andra representativa rum ligger ovanpå en souterrängvåning som ursprungligen inrymde sovrum för tjänstefolk, kök, pannrum och andra ekonomiutrymmen.

Övervåningen/vindsvåningen inrymmer sovrum. Villan kännetecknas främst av vitputsade fasader, flacka valmade takfall med kraftigt utskjutande takfot, samt en artikulering av byggnadskroppen genom att olika delar markeras med varierande takhöjder eller fasader som är ömsom framskjutna, ömsom indragna från fasadens huvudliv. En enkel gördelgesims markerar en attikavåning i villans mittparti. Dessa arkitektoniska element har huset gemensamt med den förmodade förlagan Sollidens slott.

Fasaderna får liv främst genom de många vitmålade fönstrens varierande form och storlek. De mest representativa rummen vänder sig mot vattnet och har stora fönster med rundad överdel medan övriga fönster är rektangulära. Fönstren är omväxlande tätspröjsade med enbart små rutor eller typiska jugendfönster med stora rutor nedtill och små rutor i en övre fönsterbåge. De tre stora salsfönstren med rund överdel samt arkadformade blinderingar på fasaderna till en vidbyggnad mot söder förefaller vara en förenkling av flera arkadmotiv som finns på Solliden. Detsamma gäller huvudvåningens parställda fönster med rundad överdel som på Solliden motsvaras av parställda romanska rundbågsfönster åtskiljda av kolonnetter.

På den sida som vetter mot vattnet finns ett system av altaner och terrasser med fritrappor och stödmurar som skapar en övergång mellan byggnaden och omgivande mark. Den största altanen utgör samtidigt taket på vidbyggnaden mot söder (inrymmer redskapsbod). Villa Albacken är en axiell anläggning orienterad mot vattnet, trappor och grusgångar ledde ursprungligen ända ned till bryggan vid stranden nedanför villan. Idag avgränsas tomten från Valdemarsviken av Grytsvägen. Villans entré vetter mot nordost och Borgsvägen, här finns en grusad gårdsplan, ett litet bilgarage från omkring 1960-1970 och en lekstuga. På norra sidan av Borgsvägen ligger en rad villor från omkring 1970-talet. Sydost om Albacken ligger gården Borg med vitputsad mangårdsbyggnad samt ett rödfärgat timmerhus som är en före detta kuskbostad.

Interiör

Huvudvåningens rumsfil som vetter mot vattnet består i turordning från NV-SO av en mindre före detta frukostmatsal, en stor matsal med dörr till balkongen samt ett sällskapsrum med burspråk mot SO. Innanför entrén finns en hall med öppen spis och trappa till övervåningen,

ytterligare ett sällskapsrum ligger SO om hallen. I husets nordvästra del ligger det nuvarande köket inrett omkring 1960, utrymmet var tidigare avdelat i två sovrum eller barnkammare. Mellan hallen och köket löper en serveringsgång med bevarade detaljer som ringleddningstavla, ett värmeskåp och ett äldre Electrolux kylskåp samt en mathiss ner till det gamla köket i souterrängvåningen. Här ligger också trappan till souterrängvåningen. Övervåningen består av en hall och ett sovrum (idag bibliotek) samt badrum i husets förhöjda mittparti, och två sovrum i den inredda vinden i husets sydöstra del. Därutöver finns flera garderober i vindsutrymmena och ett linneförråd. Souterrängvåningen har en genomgående korridor i husets längdaxel. Rumsfilen mot vattnet består av ett gästrum mot söder, i mitten ett rum som tidigare varit uppdelade i två små pigkammare, skafferi samt en garderob för bilkläder. Mellanväggarnas tidigare läge syns i brädgolvet. Mot norr ligger det gamla köket med bevarad järnspis och mathiss. Den motsatta rumsfilen består av pannrum längst i söder, två utrymmen för matkällare/skafferi i mitten och tvättstuga mot norr, den sistnämnda har nyligen byggts om till ett stort badrum med bastu.

Ursprunglig fast inredning som till exempel parkettgolv, dörrar och fönster med foder och övriga snickerier är bevarad i stort sett överallt. På entréplanet och övervåningen har golven parkett lagd med fiskbensmönster. Taket i hallen och övervåningens hall har synliga träbjälkar, i övrigt är taken putsade och vitmålade. Väggarna är tapetserade eller målade i ljusa kulörer. Samtliga snickerier är vitmålade. Samtliga toaletter och badrum utom det nya stora badrummet har golvplattor av kolmårdsmarmor, ursprungliga eller från en renovering 1939. Badkar och sanitetsporlin är från 1960- eller 1970-talet.

MOTIVERING TILL BYGGNADSMINNESFÖRKLARING

Kulturhistoriska värden

Arkitekturhistoriskt värde: Villa Albacken är mycket intressant som ett pedagogiskt exempel på hur idéer om arkitektur kan spridas över lands- och klassgränser då Albackens förmodade förlaga är Sollidens slott på Öland uppfört 1903-1906. Sollidens byggherre dåvarande kronprinsessan Viktoria var inspirerad av Axel Munthes Villa San Michele på Capri när Torben Grut fick uppdraget att rita slottet. På motsvarande sätt önskade Albackens byggherre Karl Lundberg eller modern Johanna Lundberg något som liknade Sollidens slott när Villa Albacken skulle byggas. Albacken är också ett bra exempel på hur en berömd förlaga kan omarbetas efter en beställares behov och till platsens förutsättningar. **Arkitektoniskt värde:** Villa Albacken är också en arkitektoniskt mycket intagande anläggning. Werner Northun har här åstadkommit arkitektur av hög kvalitet då han med en förhållandevis liten byggnad och med hjälp av ett system av terrasser och fritrappor skapat en anläggning som tydligt uttrycker sin status i miljön på sluttningarna ner mot Valdemarsviken.

Samhällshistoriskt värde: I egenskap av direktörsvilla har Albacken en stark anknytning till Valdemarsvik som industrisamhälle, tillsammans med läderfabrikens industribyggnader och samhällets många bevarade arbetarbostäder äger villan ett betydande samhällshistoriskt värde då de vittnar om samhällets industriella arv på ett pedagogiskt sätt.

Socialhistoriskt värde: Exteriörens arkitektur visar hur industrialismens nya överklass manifesterade sin samhällsställning genom spektakulära byggnadsföretag, i detta fall genom att imitera ett kungligt slott. Interiörens bevarade planlösning och inredningsdetaljer visar tydligt

hur hushållet var uppbyggt kring en stab av tjänstefolk. Båda dessa företeelser ger huset ett betydande socialhistoriskt värde.

Förstärkande motiv:

Sällsynthet: Husets italienska villastil är sällsynt i ett regionalt perspektiv men vid denna tid även nationellt sett. Att ett så pass originellt hus har uppförts i Valdemarsvik av provinsarkitekten Werner Northun gör huset särskilt intressant.

Autenticitet: Generellt har endast villans ytskikt förnyats sedan den byggdes. Övriga ändringar är i stor utsträckning årsringar med egna kulturhistoriska värden, till exempel ett tidigt kylskåp och köket från 1960.

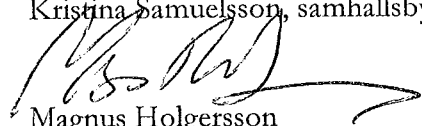
Pedagogiskt värde/Tydlighet: Villans status som direktörsbostad och sambandet med industrin är särskilt tydlig tack vare husets spektakulära exteriör och placeringen väl synligt från både samhället med industribyggnaderna, Valdemarsviken och Grytsvägen. Den bevarade serveringsgången och mathissen är exempel på detaljer som förstärker det socialhistoriska värdet.

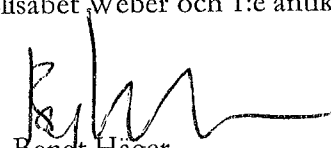
Villa Albacken kan av ovanstående skäl betraktas som synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde, och uppfyller villkoret för en byggnadsminnesförklaring.

Hur man överklagar

Se bilaga, formulär 131, länsrätten

I den slutliga handläggningen av detta ärende har förutom föredraganden deltagit chefsjurist Kristina Samuelsson, samhällsbyggnadsdirektör Elisabet Weber och 1:e antikvarie Jan Eriksson.

Magnus Holgersson
Länsråd

Bengt Häger
Länsantikvarie

Kopia till:

Valdemarsviks kommun

Riksantikvarieämbetet

Lantmäteriet, Fastighetsregistret, Box 476, 581 05 Linköping.

Östergötlands länsmuseum

Rättsenheten

Kultur- och samhällsbyggnadsenheten

BM-arkivet

Villa Albacken

